

Марія Крушельницька

СПОГАД ПРО ОЛЕГА КРИШТАЛЬСЬКОГО

Марії Тарасівні належить чудовий спогад про О. Криштальського, опублікований у збірнику до його 70-ліття (*Олег Криштальський : Спогади, статті, матеріали*. Львів 2000). За її дорученням, до нього можна додати кілька штрихів із інших публікацій, у тому числі й самого Криштальського про неї з книжки *Марія Крушельницька : спогади, статті, матеріали* (Львів: Сполом, 2004) (упоряд.).

Дружба та приязнь, довжиною понад 55 років, єднала цих двох видатних львівських піаністів. Як згадує Марія Крушельницька, доля пов'язала їх, починаючи з відкритих уроків професора Генріха Нейгауза з ними обома у Львові – тоді вона навчалася в музичній школі-десятирічці, а Криштальський вже був студентом консерваторії. За словами Олега Романовича, особистість Марії Крушельницької завжди викликала в нього не лише симпатію, а й подив, щире захоплення цілеспрямованістю, рішучістю, сильним характером, які виразно проявлялися і в її виконавстві. Показовим є висловлювання про гру піаністів учительки Марії Тарасівни Олександри Пясецької (його навела Лідія Чекас): «Дуже люблю, як грає Олег, не менше, ніж коли грає Маруся. Олег – мужчина, та в його натурі є жіноча м'якість; а в характері Марусі іноді проступає хлоп'яча задерикуватість; ці риси – як родзинки, додають виконуваній музиці особливого смаку». Під час навчання в Москві вони здружилися ще тісніше. Як Крушельницька, так і Криштальський писали про те, як він дорогою на вокзал заїжджав за нею на таксі, запізнюючись. Вона ж – завжди вчасно зібрана, пунктуальна...

Олег Романович підтримував добрі стосунки з родиною Марії Тарасівни, як і його дружина Анна Рудницька. Працюючи разом у консерваторії, піаніст і піаністка брали участь у спільних концертах – у Ленінграді, Мінську, на декадах української культури в різних республіках СРСР. У 1960-х роках отримали можливість щорічних виступів у Колонному залі Київської філармонії з сольними програмами. Крушельницька зауважила про уникання спільних "точок" у їхніх програмах, хоча й були деякі винятки. Це, зокрема, Концерт № 5 для фортеп'яно з оркестром Бетовена, окремі етюди Косенка з циклу "11 етюдів у формі старовинних танців", Друга українська рапсодія Лисенка, деякі твори Колесси, "Гомін Верховини" Кос-Анатольського та ін. Порівняння записів названої концертної п'єси Кос-Анатольського на компакт-дисках Крушельницької та Криштальського яскраво увиразнює відмінності її трактування. Піаністка показала деталізований підхід до тексту, виражений у підкресленні ритмо-інтонаційної гнучкості, ладо-гармонічних переливів, колористичного й агогічного нюансування мелодичних побудов. Піаніст зосередився на узагальненому відтворенні основного образного змісту в єдиному вітаїстично-піднесеному тонусі, досягнутому швидким темпом, виразною артикуляцією та прецизійністю акцентувань, широким діапазоном темброво-динамічних контрастів.

Прикметними є особливості перебігу підготовчого етапу інтерпретаційно-творчого процесу обох виконавців. Олег Криштальський визнавав, що мав схиль-

ність до програвання підготовлених ним програм перед авторитетними колегами, серед яких часто була і Марія Крушельницька. Їхні поради він зіставляв або поєднував з власними ідеями. Натомість Крушельницька, хоча й інколи також просила послухати її гру, завжди мала свою вироблену концепцію, якою, на думку Криштальського, "справді жила".

Що ж насправді єднано такі різні мистецькі індивідуальності? Передусім, це походження з високо інтелігентних львівських родин, шанування національних культурних традицій і цінностей. Також це талант від Бога, помножений на надзвичайно відповідальне ставлення до обраного фаху, доведення майстерності в ньому до вершин досконалості. Пропагування української фортеп'яної музики – так само важлива спільна риса Крушельницької та Криштальського, що виявляє зрілість національної свідомості, відданість і любов до батьківщини, свого народу та його мистецтва.

Богдана Фільц

Яскраві моменти зустрічей з професором Олегом Криштальським

Незабутній Олег Криштальський, видатний український піаніст і педагог, залишив у серцях багатьох музикантів Львова світлу пам'ять по собі, в тому числі і в моєму серці. Адже знала його ще з часів навчання у Львівській музичній школі-десятирічці, де він до 1948 року навчався у знаменитого, глибоко шанованого композитора й піаніста Василя Барвінського. Гра Криштальського вже тоді вражала своєю довершеністю і значно вирізнялася з-поміж усіх інших учнів школи. У нього справді був Божий дар.

Пам'ятаю, він багато грав з української фортеп'яної музики: твори Барвінського, Людкевича (зокрема, «Квочку»), Другу рапсодію Лисенка. Виступав у багатьох репрезентативних концертах, чудово виконував Моцарта. Слухання його гри викликало в уяві картини давньої історії, йому було притаманне блискуче відтворення характеру класичної музики. Згодом відбулося віртуозне виконання фортеп'яного концерту Анатолія Кос-Анатольського. Спочатку Криштальський приїхав виступати з цим концертом до Києва, відтак всією Україною. Я вже тоді навчалася в аспірантурі, і Кос-Анатольський сповістив мене про їхній приїзд до Києва разом з диригентом Юрієм Луцівим на авторський концерт, що пройшов з великим успіхом. Згадується так званий «третій відділ» концерту в ресторані готелю «Москва», де радість успіху автора й виконавців розділив композитор Георгій Майборода з дружиною.

Олег Криштальський був високоосвіченим та ерудованим митцем, дотепним у товаристві, цілеспрямованим у роботі. До його піаністичних здобутків можна віднести прецизійно виконані мініатюри Миколи Колесси, включені до програми авторського концерту під час відзначення чергового ювілею композитора у Великій залі Львівської консерваторії ім. М. Лисенка.

Приємно згадати вболівання Криштальського за мою кандидатуру, коли відбувалося обговорення комісією претендентів для присудження премії ім. М. Ли-

сенка 1993 року в Києві. Олег Романович був залучений до складу цієї комісії й активно мене підтримував. Він привіз тоді збірний відгук про мою діяльність від львів'ян (з консерваторії та львівського відділення СКУ). Після позитивного вирішення питання Криштальський разом з тодішнім головою СКУ Михайлом Степаненком приїхали до мене з чудовим букетом квітів і привезли радісну звістку. З нашого відділу музикознавства ІМФЕ ім. М. Рильського я перша, після Миколи Гордійчука, удостоїлася такої почесної та дорогої для мене відзнаки.

Впродовж свого життя я часто зустрічалася і спілкувалася з Олегом Криштальським на різних мистецьких імпрезах під час його приїздів до Києва з концертами та на різних конкурсах виконавців, куди його запрошували як члена журі (наприклад, конкурс піаністів ім. М. Лисенка). Пам'ятаю нашу випадкову зустріч на Хрещатику, коли він прогулювався з М. Крушельницькою та М. Тарнавецькою, і ми всі четверо пішли обідати.

У Львові Криштальський приходив на всі мої авторські концерти, був присутній на наукових конференціях і різноманітних зустрічах. Зокрема, було дуже приємно, що він слухав мої ювілейні концерти, що відбувалися в залі ім. С. Людкевича Львівської філармонії 2007 року, а також Великій залі Львівської національної музичної академії (клавірабанд «Свято музики Богдани Фільц», ініційований і організований професором Марією Крушельницькою). Ці акції представили львівській музичній громадськості мої фортеп'янні твори у виконанні учнів класу М. Крушельницької, а також у її власному виконанні. На пам'ятному для мене святі Олег Криштальський схвально й тепло висловився про мою музику. Цінним для мене було й спілкування з професорсько-викладацьким складом фортеп'янного факультету під час державних іспитів випускників Львівської консерваторії у 1990-х роках, коли мене запрошували бути головою державної екзаменаційної комісії.

Плідною була наша співпраця на конкурсах юних піаністів ім. Барвінського в Дрогобичі, де головою журі був Олег Романович, а членами, окрім мене, Стефанія Павлишин, Марія Крих, Олексій Максимов (останній учень Барвінського). З Олегом Криштальським було дуже цікаво працювати, адже це був надзвичайний знавець піаністичних тонкощів, з великим досвідом власного виконавства і «суддівської» діяльності на всеукраїнських і міжнародних конкурсах найвищого класу. Його зауваження як голови журі завжди були виваженими, доречними й чіткими. Я вдячна йому за подаровану тоді книгу, присвячену його 70-літтю (зі зворушливою дедикацією). Він розкрився на сторінках власних публікацій як вдумливий дослідник і поціновувач внеску корифеїв української піаністичної школи. Вміщений у книзі огляд його гастролей республіками колишнього Радянського Союзу дав мені змогу розширити відомості для написання ряду статей до української музичної енциклопедії, зокрема, до досить об'ємної статті про українсько-латвійські музичні зв'язки.

Велична постать Олега Криштальського, як музиканта, що зробив великий вклад у розвиток українського музичного мистецтва, назавжди залишиться в пам'яті його співвітчизників і близьких друзів, до яких і я мала честь належати.

Марія Крих

Спогад про Друга

Наше знайомство дуже давнє, ми разом навчалися у фортеп'янному класі Василя Барвінського, але Олег був старший від мене на кілька років. Тоді я була ще ученицею, а він – студентом.

Гра піаніста Олега Криштальського була, перш за все, дуже професійною і змістовною. Вирізнялася високим виконавсько-артистичним і піаністичним рівнем. Він умів правдиво розкрити задум композитора, глибоко відчутти найтонші нюанси настроїв і образів твору, передати дух епохи. Його гра завжди була "в стилі". Це був піаніст масштабного плану й мислення. Виступав з оркестром. Особливо мені запам'яталося його виконання 5 концерту Бетховена. То був справжній шедевр Криштальського. Також пам'ятаю геніальне виконання в-moll'ної сонати Шопена. Віртуозно інтерпретував твори Ліста (зокрема, Другий концерт), Варіації на тему Паганіні Брамса. Прекрасно грав твори Баха. Поліфонічна фактура була ясною, логічною і прослуханою, в стилі композитора.

Хоча формально у нас було дві кафедри спеціального фортеп'яно (одну очолював Олег Романович, а другу я), ми все робили і вирішували спільно – це стосувалося і навчального процесу, і концертної роботи. Доволі часто ми зустрічалися у складі журі різних фортеп'яних конкурсів. У підході до конкурсантів О. Криштальський завжди був об'єктивним, справедливим і чесним.

Він залишився у моїй пам'яті не тільки як друг, а й як великий авторитет, людина і музикант "з великої букви". Ми були в дуже дружніх відносинах, адже Криштальський був колегою, який умів вислухати, порадити. Причому давав добрі й слушні поради. Завжди щирий, відкритий, прямий і дуже працьовитий. Здебільшого знаходився в доброму настрої. З великою прихильністю ставився до інших виконавців. Захоплювався талановитими і добрими виконавцями. Співпереживав із ними, намагався всіляко допомогти, порадити.

Юрій Луців

Згадуючи Олега Криштальського...

З Олегом Криштальським я познайомився ще в дитинстві – десь у 1936–1937 роках у дитячому музичному гуртку. Тоді у Львові був організований музично-хореографічний гурток для талановитих дітей, як правило, з родин львівської інтелігенції – адвокатів, лікарів, учителів і т. п. Батько Олега – меценас др. Роман Криштальський – і мій батько були адвокатами. І я, і Олег починали вчитися музики: я на скрипці, Олег на фортеп'яні, тому наші родичі записали нас до цього гуртка. Заняття проводила молода ентузіастка виховання дітей і молоді пані Ляля Драгомирецька. Проби відбувалися у великому помешканні відомого львівського адвоката меценаса др. Станіслава Федака на вулиці Сикстуській (нині Дорошенка). Під час різних ритмічно-танцювальних вправ у дітей розвивались їхні музичні дані: відчуття ритму, пластика руху, музичний смак. Дітей також знайомили з основами музичної грамоти. Рівень занять був, мабуть, доволі високий, бо, пам'ятаю, ми виступали (як тоді говорилося – «мали пописи») навіть на сцені

львівського Великого театру (тепер Театр опери і балету). У мене навіть збереглися афіша й кілька фотографій одного «попису». В такій музично-хореографічній атмосфері відбулося моє перше знайомство з Олегом Криштальським.

В часі Другої світової війни (1939–1945) ми бачилися нечасто. Знову зустрілися в період навчання в консерваторії. Після її закінчення Олег вчився в аспірантурі в Москві, а я працював диригентом у Львівській філармонії. Так наші долі знову зблизилися, тепер вже на концертній естраді. Дуже близькими були наші контакти, коли ми почали працювати в консерваторії – я завідувачем катедри диригування, а Олег Криштальський завідувачем катедри фортеп'яно, а також певний час проректором з наукової роботи консерваторії.

Ми виступали разом у Львові, Києві, Баку, Єревані. Спільних закордонних гастролей у нас, на жаль, не було. Крім приємних спогадів від успішних концертів, у мене в пам'яті залишилися яскраві враження зі спільних екскурсій до Єребуні – найстарішої частини Єревану – та до Ечміадзину – вірменського Ватикану, де в музеї при духовній Академії-семинарії зберігаються безцінні пам'ятки давньої вірменської культури. Наші господарі, керівники філармонії, показали нам усе, що було найцікавіше. Враження у мене і в Олега Криштальського залишилося дуже гарне.

Репертуар наших спільних виступів не був дуже широкий. Це фортеп'янні концерти Бетовена та Кос-Анатольського (ля мінор), якого ми були першими виконавцями, а згодом повторювали ще кілька разів. Запамятався мені спільний виступ 1980 року на 50-літньому ювілеї Олега Криштальського, коли я акомпанував ювілярові у виконанні П'ятого концерту Бетовена та концерту Кос-Анатольського. Концерт пройшов дуже успішно. Ми тоді планували разом виступити ще на 75-річчі та на 80-річчі. На жаль, не судилося.

Олег Криштальський був талановитим і високопрофесійним піаністом. Його виконавські концепції завжди були продумані, логічні, технічно досконалі, музично глибоко прочуті і завершені. Тому акомпанувати йому було легко, і виступ з ним не вимагав багатьох репетицій (якщо партія оркестру була також готова). Криштальський завжди добре готувався до виступу. Хвилювання, так звана «трема», мала у нього тільки творчий характер – бажання якнайкраще, найяскравіше виконати музичний твір. Тому в наших спільних виступах, крім творчого хвилювання, ніколи не було неприємних несподіванок або зривів. В результаті концертні виступи Криштальського завжди користувалися успіхом. Після концертів до його артистичної кімнати заходили вдячні слухачі, дякували за отриману естетичну насолоду, бажали дальших творчих успіхів.

Олег Криштальський залишився у моїй пам'яті як світла, чудова й розумна людина, видатний музикант, який вніс значний вклад у розвиток української музичної культури як піаніст, педагог, науковий і громадський діяч. Талановитий музикант з тонкою артистичною душею, уважний і чулий товариш і сім'янин, педагог, завжди готовий порадити своїм студентам чи молодим музикантам, які до нього зверталися у трудних для них хвиликах. Власне такою постаттю видатного музиканта-артиста і прекрасного відданого товариша залишається Олег Криштальський у моїй пам'яті.

5 лютого 2010
Тереса Старух

Олег Криштальський

Тереса Михайлівна Старух є авторкою першої праці про Криштальського, що з'явилася з нагоди 70-ліття від дня народження та 50-ліття творчої діяльності (*Олег Криштальський*. Львів: Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка, 2000). Тут, а також в окремому розділі в книжці *Правда і міфи про львівських піаністів – основоположників фортеп'яної школи*, написаної у співавторстві з Галиною Блажкевич (Львів: Сполом, 2011, с. 137–187), висвітлено основні віхи біографії митця, риси характеру й особливості світогляду, зібрано й систематизовано концертно-виконавський репертуар і записи у фондах радіо (*упоряд.*)

Зі сторінок цих праць особистість Олега Романовича постає на різних стадіях формування та творчої самореалізації, а саме, як музикально обдарованої дитини – сина відомого львівського адвоката й скрипаля Романа Криштальського, який концертував разом з піаністом Романом Савицьким, віолончелістом Петром Пшенничкою та іншими відомими виконавцями; як наполегливого учня, а згодом студента й аспіранта, якому пощастило навчатися у кількох видатних педагогів (Савицький, Мюнцер, Барвінський, Левицька, Уманська, Фейнберг) і засвоїти надбання різних піаністичних шкіл Європи; як активно концертуючого артиста в республіках колишнього СРСР і за кордоном – соліста й учасника ансамблів; як сумлінного педагога з великим виконавським досвідом.

Тереса Старух описала гастрольні виступи Криштальського-піаніста, його співпрацю з визначними диригентами Стефаном Турчаком, Юрієм Луцівим, Миколою Колесою, грузинським композитором Отаром Тактакішвілі. Розкрила репертуарні уподобання, підкреслила "пристрасть першовідкривача" (тобто інтерес до прем'єрних виконань), а також громадянсько-патріотичну позицію, що проявилася в увазі до української фортеп'яної літератури. Із прикмет індивідуальної виконавської манери піаніста вирізняє "тепле і глибоке" звучання інструменту, "живописність звукової палітри", "вишукану колористику", "тембральне багатство звуку", "прекрасне туше", "аристократизм" вислову (що особливо неперевершено проявився у виконанні музики Шопена).

Для професорів консерваторії Олег Криштальський, за Тересою Старух, завжди був цінний як друг, як старший колега. «Мудрість його порад, інтелігентність, сердечність, доброзичливість, лагідний гумор» свідчили про «самобутність натури». «В поведінці, у спілкуванні з людьми, в своїх міркуваннях він завжди природний, правдивий, відкритий». Він був «однаково близький музикантам всіх спеціальностей», цінували його думки, прислуховувалися до порад. «Його поведінка в повсякденному житті, вміння створити творчу атмосферу під час занять зі студентами, коментарі і висловлювання Криштальського-педагога» були живим і захоплюючим прикладом для всіх інших викладачів, доцентів і професорів. «Висока культура, енциклопедичні знання в ділянці мистецтва, музики, колосальна ерудиція, прекрасна пам'ять» завжди викликали у них «почуття надзвичайної поваги і захоплення». Зацікавлення професора Криштальського були різнобічними, не обмежувалися лише музикою. Він запам'ятався авторці як «великий книголюб, знавець живопису», який, крім того, цікавився політикою. Це

була шляхетна людина з тонким почуттям гумору, здатна "кепкувати" над собою. Як зауважила Авторка, у своїй творчій діяльності Олег Криштальський намагався бути "музикантом-просвітителем". Виступаючи перед різноманітною аудиторією, коментував нові твори, акцентував на їхньому національному колориті. Його редакторська праця свідчила про тонке розуміння й переконливе тлумачення авторського задуму. «Закоханість в музику, глибина інтерпретацій, чутливість до всього нового, піклування про молодих піаністів, вміння побачити в них паростки майбутніх талантів – все це штрихи до портрету митця».

Олексій Максимов

Мої зустрічі з Олегом Криштальським

Я знав Олега Романовича Криштальського ще з років мого навчання у Львівській школі-інтернаті (1957–1968) і Львівській консерваторії імені М. Лисенка (1968–1970). Відчуваю велику повагу до сили його могутнього і, разом з тим, витончено-аристократичного музичного таланту.

Олег Романович був справжнім «камертоном чесності» у відношенні до професії музиканта, п'яніста. Він сторонився фальшивих відтінків у людських стосунках, так само як відкидав відверто фальшиву інтонацію, штучність у виконанні і навчанні фортеп'яної гри.

Як один з учнів Василя Барвінського, Олег Криштальський досить багато розповідав мені про цього видатного музиканта, який був також і моїм учителем впродовж останніх трьох років свого життя. Моя перша вчителька Роксана Олександрівна Залужна свого часу також була студенткою Барвінського. Вона привела мене до нього, і я зміг збудувати міцний фундамент своєї фортеп'яної школи під його керівництвом.

О. Р. Криштальський був яскравим продовжувачем традицій Василя Барвінського і Самуїла Фейнберга, учнем яких він був. Його відданість музиці й висока професійна вимогливість викликали в мене почуття довіри, а доброта й гострий розум – зігривали душу та розвіювали сумніви.

Особливо дружні стосунки склалися у мене з Олегом Романовичем в останні його роки. Ми співпрацювали в журі конкурсів імені В. Барвінського в Дрогобичі. Олег Романович зробив схвальну рецензію на мою книжку «Виховання піаністів за методикою В. Барвінського», і це дало можливість видати її як перший навчальний посібник (під грифом Міністерства культури) про методику видатного піаніста, педагога й композитора.

Мені здається, що для опису людини й музиканта настільки масштабного та складного характеру як Олег Криштальський, неможливо підібрати ясні й точні вислови. Є ризик отримати штучний, тисячу разів штампований вислів, який в самого Олега Романовича викликав би обурення і гнів. Я навіть знаю, що він сказав би мені: «Не тратьте часу на ту глупу писанину – краще грати музику! Той, хто любить музику насправді, не розповідає стільки, а розвиває свої здібності, працюючи за фортеп'яно як справжній професіонал».

15 квітня 2011

Наталя Каушкадамова

Про тих, хто відійшов, – тільки правду

13 квітня 2010 року помер Олег Романович Криштальський. З ним трапився інсульт, хвороба дуже швидко привела до фатального кінця. Думаю про нього з жалем і симпатією, а спогад забарвлений позитивним ставленням. Передовсім, мабуть, тому, що Олег Романович був легким у спілкуванні, випромінював доброзичливість. Зустріти його було приємно, і я рада була привітати його при зустрічі, перекинутися кількома словами (що при моєму характері стосується небагатьох людей). Однак моє знайомство з Олегом Романовичем більш давнє, а моє сприйняття його як особи не таке просте, як це останнє відчуття...

Мені довелося досить часто зустрічатися і співпрацювати з Олегом Романовичем протягом 1970-х і особливо 1980-х років, коли він працював проректором з наукової роботи Львівської державної консерваторії, а я належала до керівників Студентського наукового товариства (СНТ). Криштальський обійняв посаду проректора 1971 року, а для мене це був другий рік роботи на кафедрі спеціального фортеп'яно. Перша наша зустріч у цих нових для нас ролях випала не надто приємною. Від першого року роботи доручили мені керувати фортеп'янною секцією СНТ. Я охоче взялася до цієї справи. Було не так страшно і не так важко, бо від другої фортеп'янної кафедри секцію СНТ курувала досвідчена викладачка Оксана Володимирівна Шпот. Ми разом налагодили регулярні заняття. Викладачі-п'яністи зовсім не полюбили керувати дослідницькими роботами студентів. Тому, зазвичай керівники секцій виконували всю організаційну роботу самі: залучали студентів, підбирали для них відповідні теми, давали поради. Але у програму конференції науковим керівником кожного студента вписували його викладача зі спеціальності, бо саме так і повинно було бути. Далеко не всі студенти охоче виконували ці наукові роботи, тож бувало й так, що частина заявлених на конференцію тем не була представлена. Отож, новий проректор взявся перевіряти, хто не виконав заявлених робіт, та став викликати до себе їхніх, названих у програмі, наукових керівників. Серед таких виявилася Марія Тарасівна Крушельницька, яка, з властивою їй прямоотою, заявила проректорові, що ніякої наукової роботи своїй студентці не давала і тому за неї відповідальності не несе. Гнів проректора перекинувся на керівника секції – мене викликали «на килим». Олег Романович темпераментно вичитав молоду викладачку, не допускаючи її до слова, та й швидко вийшов з кабінету геть. Але я не почувалася винною і мала намір пояснити, як в дійсності виглядає ситуація, – тож стала чекати, поки він повернеться. У кабінеті (тому самому, де зараз працює проректор Мирон Кушнір) залишився також помічник проректора – на той час ним був Вячеслав Борисович Цайтц. Людина дуже м'яка і тактовна, він розпочав зі мною розмову, намагаючись залагодити конфлікт, і поступово вияснив усі особливості роботи керівника секції СНТ. Коли О. Криштальський, охолонувши, повернувся на своє місце, ми з Вячеславом Борисовичем удвох змогли йому пояснити, що, при існуючому недоброзичливому ставленні викладачів-виконавців до наукової роботи студентів, керівники секцій

змушені здійснювати такий нешкідливий обман, щоб виконати покладені на них обов'язки налагодження СНТ на кафедрах.

На початку 1970-х років консерваторія мала одного проректора, який відповідав і за навчальну, і за наукову, творчу та виховну роботу консерваторії. Обов'язків було дуже багато, проте Олег Романович кмітливо вив'язався з цієї ситуації: він підібрав собі розумних і ретельних помічників, які виконували головну працю у різних ділянках. За наукову роботу років з десять відповідав В. Б. Цайтц і надалі, ставши завідувачем кафедри духових інструментів, залишився у приятельських стосунках з О. Р. Криштальським. Пізніше ці обов'язки перейняв Віктор Козлов, який співпрацював з проректором Криштальським до кінця його каденції. Студентським науковим товариством Консерваторії у 70-х роках керувала Вікторія Петрівна Полтарєва. У навчальній роботі незамінними помічниками були декани, зокрема, Роман Михайлович Кокот. Тож добре налагоджена діяльність помічників дозволяла Олегу Романовичу постійно займатися виконавською діяльністю. Саме у 1970–80-х роках він найбільше гастролював, виїжджаючи по п'ять-шість разів на рік у далекі концертні поїздки до Прибалтики, Закавказзя, Білорусі, Казахстану, на Далекий Схід. Частенько обов'язки проректора (а, бувало, й ректора) тимчасово покладалися на Р. М. Кокота. Пригадуються його характерні накази, підписані «в.о. ректора, в.о. проректора, декан Р. М. Кокот».

1981 року В. П. Полтарєва передала мені керівництво Студентським науковим товариством Консерваторії, і я увійшла до числа помічників проректора О. Криштальського. Прикрий інцидент перших років нашої співпраці вже давно забувся, Олег Романович не виявляв злопам'ятності. Він не втручався до роботи Студентського наукового товариства, справно підписуючи у потрібні хвилини всі належні документи. У його поведінці виразно проявлялася риса, котру пізніше вдало висловив Віктор Козлов: «вміння робити все для того, щоб досягнути своєї мети найбільш зручним шляхом, і перебувати в стані душевної рівноваги». Тому, підтримуючи належний, згідно з тодішніми вимогами, порядок у своєму проректорському «господарстві» та сумлінно виконуючи всі вказівки влади, О. Криштальський не ставив собі на цій посаді ніяких високих завдань, ані не виявляв особливої принциповості.

Проте хвилювання у той час могла спричинити і якась цілком добра справа. На початку 80-х років для відзначення ювілею патрона консерваторії Миколи Лисенка СНТ підготувало концерт лауреатів Республіканського конкурсу його імені. Коли справа дійшла вже до виготовлення афіші концерту, тодішній ректор Консерваторії Зенон Олексійович Дашак не дав на неї дозволу. Я кинулася за допомогою до Олега Романовича, і він, зібравшись з духом, пішов прояснити ситуацію. Не знаю, якою була розмова, але йому все ж вдалося відвоювати дозвіл тільки на внутрішньоконсерваторську, написану від руки афішу.

Звичайно, головною справою, єдиною, яка його дійсно хвилювала, було для Олега Романовича виконавство. Хоч зовнішньо він підтримував імідж епікурейця, але систематично працював над своїм виконанням, вчив репертуар довго і сумлінно. Блискуче п'яністичне обдарування, прекрасна пам'ять та вміння засвоїти все краще і найважливіше від тих численних видатних вчителів, що з ними зводила його доля, дозволили О. Криштальському найвищою мірою опанувати

п'яністичне мистецтво. Він знав секрети м'якого, приємного звуковидобування і був дуже чутливим до якості фортеп'янного тону, домагався ідеальної чистоти і спритності у віртуозних фактурах Шопена, Брамса, Рахманінова, вивчив усі тонкощі педалізації та добре розумівся на виразових ефектах темпоритму. Навчаючись у московській аспірантурі у 1950-х роках, п'яніст сформував академічне трактування виконавських стилів і завжди залишався йому вірним – у класичному репертуарі, творах Моцарта, Бетовена чи Баха, у нормах п'яністичного звучання і темпоритму. Пригадую, що в наших бесідах про виконавство Олег Романович стверджував: «Добрим є об'єктивне виконання», не приймав думки про плюралізм інтерпретації, а відстоював один „правильний” до неї підхід. Тонко відчуючи віяння епохи, він, звичайно ж зауважував, що виконавські пріоритети змінюються, але був переконаний у вищості академічних норм. Це був професіонал найвищого класу, і молоді викладачі-п'яністи намагалися якнайбільше спілкуватися з професором, щоб перейняти від нього його унікальні знання. П'яністична досконалість, перфектність була ідеалом Олега Криштальського і головним критерієм у його ставленні як до власного, так і до чужого виконавського мистецтва.

Цікавими спостереженнями поділився колись зі мною Юрій Петрович Булка. Він зауважив: у О. Криштальського надзвичайна пам'ять – він знає увесь розклад поїздів і може дати щодо цього інформацію кожному зацікавленому, пам'ятає цілі опери і награв їх на фортеп'яно. А однак боїться зривів пам'яті на сцені і дійсно нерозумно від них потерпає (найбільш відомі його зриви у Львові відбулися на прем'єрних виконаннях II Концерту Отара Тактакішвілі та Сонати В. Барвінського, 1993). Юрій Петрович назвав також характерною відмінністю двох провідних львівських п'яністів у ставленні до інтерпретації: О. Криштальський часто запитує про думку колег щодо своєї гри, збирає різні відгуки, обдумує і надалі їх враховує; а М. Крушельницька ніколи не радиться – вона знаходить єдино можливу для себе інтерпретацію і не допускає у ній жодної зміни.

Очевидно, ці особливості п'яніста були закорінені у характері О. Криштальського як людини. Він був дуже амбітним, хотів мати успіх, зробити кар'єру, здобути високі звання, мати визнання і повагу. А водночас він був несміливим, не вирізнявся твердими переконаннями та сильною волею. Єдиною цінністю для Олега Криштальського був він сам, і, якщо він робив якісь зусилля, то тільки для власного успіху, власного іміджу, але не для якоїсь ідеї чи іншої людини. Звичайно, егоїстична позиція – не рідкість, особливо у мистецькому середовищі, але з неї також бувають різні наслідки. Важливо, мабуть, ще й те, що Олег Романович за натурою не був борцем, долання труднощів його не приваблювало. Якщо він змушений був протиставитися чийсь волі, боротися, це вимагало від нього великого зусилля, завжди його нервувало. Тому він часто вибирав поступливість і навіть йшов на відступ задля спокою. Зокрема, завжди виконував волю вищепоставлених, поступався Марині Крих у всіх кафедральних питаннях, або ж прислухався до думки Марії Крушельницької.

Були й випадки, коли поступки чужій сильній волі диктувалися складними обставинами часу. Так, на ціле життя залишили у його пам'яті й характері слід збори 1948 року, на яких осуджували В. Барвінського. Були на цих зборах люди, які не згодилися з паплюженням музиканта, серед них – і студентки. Але Олег

Криштальський промовчав. Якось, у розмові про ці збори він сам назвав мені сміливим захисний виступ Нори Майнгардт і сам сказав про себе: «Я ще був малий, я мовчав...». Тож пізніше в 1990-х роках, коли вже було безпечно признаватися до Барвінського, він афішував свою повагу до композитора: повісив його портрет у своєму класі; багато зусиль вклав у вивчення сонати; розповідав молодшим колегам про інтерпретацію творів Барвінського; врешті наполіг, щоб нарис про Барвінського було включено до книжки Галини Блажкевич і Тереси Старух.

О. Криштальський прожив достатньо довге життя. Він був розумною людиною. Тож коли побачив, що вже дійшов вершини своєї службової і артистичної кар'єри та більшого досягти не зможе, обрав імідж доброзичливої, дотепної, симпатичної людини. І робив це дуже успішно протягом щонайменше останніх 20 років. Таким зберігається у пам'яті тих, хто залишився після нього.

Львів, квітень 2010

Оксана Ковальська-Фрайт

У вінок шани незабутньому Професору Криштальському

Не стало Олега Романовича... Не віриться, що не пролунає більше його бадьоро-піднесене „альо” у телефонній слухавці, і ніхто ніколи не почує його дотепних розповідей і жартів. Важко усвідомити відсутність професора у консерваторії, де він був знаковою постаттю, одним із тих, хто довгий час складала її обличчя. Осиротіли його колеги й учні... Не мислиться без нього й затишне помешкання на спокійній вулиці Копальній. Я інколи приходила туди і під час навчання, і після нього, буваючи у Львові. Це просте й водночас своєрідно-артистичне облаштування донині має свій шарм: невеличкі кімнати зі старожитніми меблями й посудом, численними доглянутими вазонками, картинами знаних художників на стінах і масивом книжок – на полицях, на письмовому столі, біля роялю (будь-яку книгу завжди можна було позичити). Невеличке подвір'я з кущами ягід, квітами, деревами, серед яких і екзотичні.

Господиня Анна Юріївна (моя двоюрідна Тета) – завжди привітна, усміхнена, в курсі всіх справ чоловіка, знає чи не всіх його колег, знайомих, учнів, хоча й працює у зовсім іншій – медичній – сфері. Однак, цікаво було довідатися, що Тета в дитинстві та юності також навчалася грі на фортеп'яно. І не лише приватно, як традиційно було прийнято в інтелігентних родинах галичан, а й відвідувала Вищий Музичний Інститут (клас видатного піаніста й педагога Романа Савицького, інструментування у композитора Нестора Нижанівського). Це й не дивно, якщо взяти до уваги те, що тіткою Анни Юріївни (з дому Рудницької) була відома піаністка Софія Дністрянська, котра захочувала до музики. Проте Друга світова війна внесла свої корективи у долю Анни Рудницької, і вона вступила до Львівського медінституту, де й працювала на кафедрі патанатомії з 1946 року. Фаховість і довголітня практика зробили її незамінною. Це просто дивовижно – 64 роки ця мужня й енергійна жінка віддала такій важкій і відповідальній праці й водночас від 1963 року стала надійною опорою і супутницею життя талановитого піаніста, професора, Народного артиста, його ангелом-охоронцем. На вулиці

Копальній сім'я Рудницьких проживала з 1936 року. Батько Анни Юріївни був професором академічної гімназії, крім того, проявив себе і як талановитий літератор: під псевдонімом Юліан Опільський видавав історичні романи (на його честь названа одна із вулиць у Залізничному районі Львова). Після одруження, за словами Анни Юріївни, Олег Романович переїхав на Копальну разом зі своїм фортеп'яном.

Взаємна глибока приязнь, розуміння, турбота й повага у цього подружжя були дуже органічними. Перебуваючи у від'їздах (на гастролях, в журі конкурсів або головою державних екзаменаційних комісій), Олег Романович ніколи не забував телефонувати Анні Юріївні. Їздити він дуже любив, щедро ділився своїми знаннями й багатим досвідом педагога й концертанта. Щоправда, літню відпустку проводив лише з дружиною. Причому вони мали свій маршрут, що включав і Чорне море, і гори Карпати або Закарпаття – там були їхні улюблені, відвідувані щороку місця. Анна Юріївна донині зберігає посвідчення гостей одного із Міжнародних фортеп'яних конкурсів ім. П. Чайковського в Москві, куди вони їздили разом і слухали програми учасників усіх турів.

У моєму рідному Дрогобичі Олег Романович також бував: раніше з концертами, а із заснуванням дитячого фортеп'янного конкурсу ім. В. Барвінського його неодноразово запрошували очолити журі. Також довелося стати головою ДЕКу в музичному училищі ім. В. Барвінського. Із задоволенням гостював у моїх батьків – своїх давніх знайомих, приходив на обід або вечерю. Любив, коли збиралося багато родичів, жартував, детально розповідав про свій побут у тому чи іншому готелі, не забував поговорити і про меню. Завжди підкреслював, що йому найбільше посмакувало (чи в готелі, чи на гостині), з чого я зрозуміла, що він неабиякий гурман, і намагалася приготувати щось особливе. Розповідав про виступи дітей на конкурсі, ділився враженнями, не скупився на похвалу. Але не любив, коли хтось за когось просив, якщо не варто було цього робити. Ми возили професора в село Нагуєвичі на батьківщину Франка. Хоча Олегу Романовичу раніше вже вдалося там побувати, він із задоволенням погодився на цю екскурсію. Розповідав про свого родича з Дрогобича, котрий за Польщі мав відповідальну чиновницьку посаду, і про свої наміри дізнатися більше про нього з міського архіву.

Мені запам'ятався один із його візитів до Музичного училища. Це було в один із перших років незалежності України, коли до скарбниці національної культури поверталися безпідставно засуджені й заборонені тоталітарним режимом імена. Серед них — видатний композитор Василь Барвінський зі своєю композиторською спадщиною. Олег Романович відіграв у цьому помітну роль: адже він був його учнем і першим в незалежній Україні виконавцем фортеп'янной Сонати (у Києві та Львові; як відомо, на львівському телебаченні записана його інтерпретація й методичне трактування цього твору). Також він був одним із виконавців Фортеп'янного квінтету Барвінського. На зустрічі з колективом фортеп'янного відділу музичного училища Олег Криштальський дав лекцію про стиль письма В. Барвінського й провів майстер-клас з виконання його прелюдій. У той час я вже викладала на музично-педагогічному факультеті ДДПУ й працювала над кандидатською дисертацією. Мене вразила змістовна лекція мого професора з фортеп'яно, бо він виступав як досвідчений музикознавець, вирізняючи найсуттєвіші риси стилю В. Барвінського (радію, що стисло занотувала це й зберегла). Коли я

подякувала Олегу Романовичу і висловила своє захоплення з приводу лекції, він відповів, що в цьому нічого особливого немає і що говорити – це зовсім неважко. Варто зауважити, що на той час творчість Барвінського тільки починали серйозно вивчати.

Олег Романович розпочав лекцію із загальної характеристики стилю В. Барвінського, назвавши його «великим ліриком», «майстром мініатюри», музика якого «світла, ясна, не земна, а небесна». Зауважив риси імпресіонізму у фортеп'яній музиці В. Барвінського, втім, одразу наголосив на самотності цих проявів. За його висловом, у творах українського композитора не було „імпресіоністичних плям”, як у пізнього Дебюссі; ці твори радше нагадують раннього Дебюссі, їм властиво підпорядкування усіх засобів мелодії, у них "немає барви для барви". Далі Професор говорив про "пастельність барв і неконфліктність" музики Барвінського. При цьому Олег Криштальський порівняв її з пейзажним живописом, на якому немає "крупних мазків". Щодо інтерпретації, то було заакцентовано важливість виразного проведення мелодії у загальній музичній тканині (окремо вирізнялася роль п'ятого пальця правої руки і першого пальця лівої). «Барвінський – мелодист, його мелодія – як молитва, переважно передає інтимно-пасторальні відчуття, у ній немає різких контрастів». На думку Професора, домінування мелодичного чинника виявляє близькість манери Барвінського до Шопена, хоча помітний вплив інших західноєвропейських композиторів, зокрема Франка. Навіть акордова фактура композицій Барвінського, за Криштальським, також повинна виконуватися зв'язно й мелодійно. Було відзначено вагомість варіаційності, як способу розвитку, й підголоскової поліфонії у письмі Барвінського. Рекомендувалося звертати увагу на "найменші деталі" нюансування, гармонії, яка у композитора, за словами Криштальського, є "барвистою, свіжою". Трудність інтерпретації творів Барвінського він бачив і у мініатюризмі форм, позаяк непросто у такому випадку передати концентрацію думки, важлива кожна "дрібничка". «Конкретність образності на кожному мотиві, кожна фраза – образ». І тут дещо парадоксальне узагальнення про те, що "Барвінський є програмним композитором" з уточненням, що ця програмність – "не літературна". Очевидно, проф. Криштальський мав на увазі саме притаманне композитору мислення образами, що вимагається і від виконавця, бо, як ми знаємо, програмними є у нього лише цикл для дітей «Наше сонечко грає на фортепіані», жартівливий «Жаб'ячий вальс» і цикл «Любов», що складається з трьох частин із програмними назвами. З іншого боку, можливо йшлося і про яскраву національну визначеність фортеп'яної творчості митця. Олег Романович саме про це й повів мову: слушно підкреслив "народність" (етнохарактерність) музики Барвінського, що відчувається навіть там, де немає безпосередньої опори на фольклорний зразок. "Панує дух пісенності й танцювальності", "українськість" просвічується у кожному творі. Так, прелюдію фа-дієз мінор Олег Романович окреслив як пасторальну: "це є сопілка". Водночас зауважив відсутність у Барвінського регіональних гуцульських ознак, що притаманне фортеп'яним творам М. Колесси чи А. Кос-Анатольського. Наостанок О. Криштальський вжив такі нетипові для музикознавців дефініції, як "інтелігентність і доброта музики Барвінського". І це насправді сутнісна риса і творчості, і особистості композитора (що пізніше стало очевидним завдяки публікаціям його листів і спогадів про нього).

У мої роки навчання в консерваторії й опісля я надзвичайно пишалася, що навчаюся зі спеціальності у такого знаменитого професора. Зрозуміло, що старалася, але тепер, на відстані років, розумію і шкодую, що замало. Згадується його 26 клас, просякнутий тонким ароматом кубинських сигар, де проходили уроки і де я мала можливість займатися. Олег Романович не любив "порпатися" у тексті, твір мав бути вивчений напам'ять якнайшвидше. І тоді він дуже допомагав, щоби зазвучала Музика. Вмів надихнути, окрилити так, що хотілося зіграти якнайкраще. Як він це робив? Показував, граючи пояснював, який голос важливіший, яка має бути педалізація, підказував доцільні прийоми для розв'язання технічних завдань. "Диригував" виконанням за допомогою коротких і влучних реплік: дотепер лунають у вухах його підбадьорливе "добре!", коли звучання того чи іншого уривку його задовольняло та наказове "чекайте!", коли треба було мати достатньо терпіння вислухати паузу, фермату чи відділити один епізод твору від іншого. Зі свого репертуару пригадую «Хроматичну фантазію і фугу» Баха, «Прелюдію, хорал і фугу» Франка, Сонатину Равеля, Партиту № 5 Скорока... Завжди давав справедливу оцінку виступу на академічному концерті чи іспиті, аналізував, що вдалося, що ні, не терпів зривів, збивань. Назавжди закарбувався державний іспит, який складала на початку останнього місяця вагітності. Перед тим, як ми зайшли до зали, Олег Романович зробив мені комплімент з приводу мого зовнішнього вигляду, що відразу додало настрою. Виконувала усі шість творів; перший – Токата Баха з партити мі мінор, останній – перша частина соль-мінорного Другого фортеп'янного концерту Сен-Санса, разом з Професором за другим фортеп'яно. Після державного іспиту Олег Романович дав мені дуже гарні рекомендації для влаштування на роботу: одну до Дрогобицького музичного училища, другу – на музично-педагогічний факультет, що її особисто випала нагоду вручити тодішньому деканові Корнелію Сятецькому, який саме тоді вдосконалювався в консерваторії як академічний співак. Ми всі випадково зустрілися у коридорі консерваторії, і Олег Романович без вагань запитав Корнелія Кіндратовича, чи візьме він мене на роботу. Що ж йому залишалося робити?..

Після кількох років праці мені довелося виступити із сольним фортеп'яним номером на одному із концертів у актовій залі нашого педагогічного університету. Я вивчила «Осінній прелюд» М. Колесси і ще кілька мініатюр українських композиторів і вирішила для певності перед виступом проконсультуватися у Олега Романовича. Він дав лише одне зауваження стосовно уточнення ритміки у кульмінації Прелюду і сказав, що я граю цілком добре і навіть можу виступити в консерваторії. Це було дуже приємно почути.

І наостанок – ще кілька штрихів до портрета визначного українського піаніста-соліста, ансамбліста, науковця, довголітнього проректора з наукової роботи. Професор мав вигляд справжнього "буржуа" у кращому сенсі цього слова. Він володів неповторним іміджем, що його складала вишукане вбрання, рівна постава, особлива колоритна фігура, окуляри і сигари, а пізніше люлька. Був привітним і ввічливим, безпосереднім і щирим, вродженим інтелігентом, справжнім ерудитом, умів підтримати розмову, допасувати до неї доречний анекдот. Попри свою доброзичливість, часом, як щось не подобалося, ненадовго "вибухав". Вирізнявся об'єктивністю, принциповістю, завжди мав свою думку і міг її переконливо

обґрунтувати. Всіх заохочував до професійного зростання. Пригадую слова професора про те, що учні з його фортеп'янного класу часто обирають після закінчення консерваторії інший, „непіаністичний”, шлях. Він говорив про Богдана Янівського, Юрія Саєнка, інших випусників, у т. ч. про мене і мою однокурсницю Ніну Дику. На це я відповіла, що Олег Романович дає своїм учням передусім універсальне правильне розуміння музики, і він з цим погодився. Водночас відомо, що багато його учнів успішно працюють на педагогічній ниві у різних містах України та країн світу.

Тарас Дубровний

Спогад про Вчителя

Кожному з нас упродовж життя випадає нагода зустрічі з видатними людьми, які своїм авторитетом, випромінюванням внутрішньої сили, своєю щоденною працею, життєвою позицією людини-громадянина впливають на формування свідомості оточуючих. У своєму житті я мав нагоду не просто бути знайомим, але й навчатися і співпрацювати з такою людиною – відомим музикантом, професором, Народним артистом України Олегом Романовичем Криштальським. Він справді став легендою ще за свого життя, зробивши помітний внесок у розвиток національної культури в один зі складних для неї періодів, при тому залишаючись вірним своїм ідеалам і тим основам, що були закладені в нього ще з дитинства. Олег Криштальський, безумовно, був людиною публічною, собі не належав, а віддано, з самопожертвою служив своєму народові, тому історія його життя – це насамперед історія нашого краю, зокрема, національної музичної культури. Для нас спілкування з проф. Криштальським знаменувало собою особисту дотичність кожного до цієї історії, і у кожного, відповідно, є і своя історія стосунків з ним. Така історія була і у мене – його учня. Перший крок назустріч, як це не дивно звучить, зробив саме він. Після вступних іспитів до Львівської консерваторії кожен зі студентів писав заяву до того чи іншого педагога. Я не мав відваги написати заяву до класу проф. Криштальського. І був дуже здивований, коли дізнався, що він взяв мене у свій клас після вступного іспиту зі спеціальності. Забігаючи наперед, сьогодні можу сказати, що такий поворот розвитку подій був не випадковим, бо незважаючи на те, що я не став концертуючим п'яністом, доля приготувала мені іншу участь. Під кінець його життя, як згодом з'ясувалося, це були останні три місяці до смерті, я отримав від нього пропозицію стати співрозмовником та видавцем спогадів про його вчителів, відомих артистів, з якими він співпрацював, диригентів, композиторів та колег по роботі – своєрідної сповіді, що мала з'явитися в світ у вигляді книги, присвяченої восьмидесятирічному ювілею Маєстро. Але це було згодом. Тоді ж, в середині дев'яностих, я приходив на заняття до свого Професора. Ці заняття я дуже любив, бо часто зі звичайного уроку гри на фортеп'яно вони перетворювалися на майстер-клас з демонстрацією різних, віртуозно представлених виконавських моментів, а також теоретичних екскурсів, зокрема, з історії української музики. Саме тоді я почав розрізняти просте відтворення музичного тексту від інтерпретації, збагнув всю

вагомість ролі самого виконавця, що був посередником між слухачем та композитором, дізнався, що від виконавця чи соліста і його власного, безпосереднього трактування й правильного прочитання тексту виконуваного твору залежало дуже багато, насамперед кінцеве сприйняття чи не сприйняття публікою щойно почутого твору, а відтак – визнання чи не визнання творчості самого композитора. Тоді ж я осмислив всю глибину барокової музики, зокрема, творчості Баха – одного з улюблених композиторів Криштальського.

Разом з тим, Олег Романович володів дуже тонким відчуттям гумору, і ми, студенти, його дуже любили. Адже ніколи не відчували від нього якоїсь зверхності чи зневаги, навпаки, він ніби навмисно нівелював строгу межу субординації, ставлячись до нас як до молодших колег. Попри всі свої заслуги та регалії залишався надзвичайно скромною, педантичною людиною, що викликало у нас до нього велику повагу, а аристократизм у його манерах – захоплення.

Не можу не згадати одного курйозного випадку. Я тоді навчався на четвертому курсі. Прийшов на заняття з готовою програмою. Заняття у нас проходили у 26 класі. Там стояли два фортеп'яно, стіл та м'яке, зручне крісло червоного кольору. Коли програма була практично готовою до здачі, я завжди від початку до кінця всю її програвав. На таких заняттях професор сідав у крісло, запальював люльку або сигару і слухав. Так було і того разу. Зіграв один твір, Олег Романович мовчить, не коментує. Другий – нічого. Третій, дограю останні акорди четвертого – Професор мовчить. Я закінчив, сиджу і чекаю якихось зауважень. Олег Романович поволі, затагнувши люльку каже: «Ти будеш сьогодні щось грати, чи ні?» І, я зрозумів, що він просто дрімав, і не чув як я граю... Довелося ще раз повторити виступ. Щодо його куріння на уроках, то він як затятий курець (принагідно зазначу, що сигарет він ніколи не кутив, лише дорогий тютюн, сигари або сигарети), завжди зазначав, що ароматом диму від хорошого тютюну, яким він себе і нас студентів постійно обкурював, дуже корисно дихати, в чому також проявлялась його неабияка дотепність та гумор.

Насправді ж, це був один з дуже цікавих і одночасно вагомих періодів мого життя, коли я, систематично спілкуючись з професором Криштальським як своїм Вчителем, багато почерпнув для себе, що надалі вплинуло на формування мого світогляду, і моєї життєвої позиції.

Олег Романович також був дуже добрим психологом. Він відчував, на що інколи потрібно звернути увагу молодій людині, щоб у майбутньому їй це стало у пригоді. Подібне було і зі мною. На тому ж таки четвертому курсі Професор порекомендував мені взяти цикл прелюдій для фортеп'яно Анатолія Кос-Анатольського. У мене була звичка під час праці над вивченням твору обов'язково прослухати звукозаписи та прочитати якісь матеріали про цей чи інший твір. Звукозаписи я почув, а от спеціальних розвідок за цією темою не було. Олег Романович запропонував мені написати щось самому на цю тему й оформити у вигляді доповіді або наукової статті. Я спробував. Це був мій перший досвід теоретичного осмислення виконуваного твору, з яким я згодом виступив на студентській науковій конференції, матеріали якої були опубліковані у збірнику «Молоде музикознавство». Цей випадок став певною мірою вирішальним у виборі мого подальшого шляху, який ще мав пройти. І от якось Олег Романович мені сказав, що в

консерваторії з наступного року вперше буде здійснюватися набір у магістратуру, і якщо б я хотів, то міг би вступити на навчання. Я, звісно, погодився. Темою магістерської праці обрав фортеп'яну творчість Кос-Анатольського. За рекомендацією Криштальського, моїм науковим керівником у магістратурі була професор Марія Крушельницька, яка, як і він, була першовиконавицею багатьох творів Кос-Анатольського. Незважаючи на те, що в магістратурі я вже не навчався в Олега Романовича, однак постійно відчував його опіку. Якось він познайомив мене з відомим п'яністом, композитором і науковцем Олександром Козаренком. Під час розмови Криштальський спитався у нього, чи не погодився би він стати моїм науковим керівником у разі виникнення в мене бажання продовжити наукову роботу. Після успішного захисту магістерської праці одразу ж приступив до написання кандидатської дисертації. Мабуть, це було збігом обставин, однак дуже важливим і для Криштальського як мого педагога, і для мене – стати першим дипломованим магістром в консерваторії, а згодом, захистити кандидатську дисертацію й поповнити ряди його учнів, що продовжили справу Криштальського на музикознавчій ниві, ставши кандидатами наук. Він дуже радів за мене і постійно цікавився моїми успіхами, співпереживав зі мною, а я був безмежно радий і вдячний йому за таку опіку.

Згодом наше спілкування перейшло на інший щабель. Це вже не були стосунки викладача зі студентом, а скоріше, насмілюсь висловити, товариські. Хоча різниця у віці між нами була велика – п'ятдесят років – за всі роки спілкування не було жодного непорозуміння.

Був грудень 2009 року. Галичани святкували 100-ліття від дня народження відомого львівського композитора Анатолія Кос-Анатольського. Я також зробив свій внесок до цих святкувань, підготувавши книгу спогадів про Анатолія Йосиповича. Одним із співрозмовників був, звісно, проф. Криштальський. Книга викликала велике зацікавлення і вже через два тижні тираж вичерпався. Не знаю, чи Олег Романович щось на підсвідомому рівні відчував, але якось при зустрічі, він мені запропонував, чи не погодився би я упорядкувати його домашній архів. Я, звісно, погодився, хоча не мав досвіду такої роботи. В один із днів, коли я вже працював над архівом, ми почали розмову про його 80-літній ювілей, який мав відбутися у вересні 2010 року. Хоча до ювілею було ще далеко, майже рік, Олег Романович почав хвилюватися, як йому цей ювілей провести. Під час бесіди він сказав: «Знаєш, ти дуже добре зробив цю книжку про Кос-Анатольського, може ми би щось подібне придумали до мого ювілею?». Щодо змісту книжки, то ми відразу з'ясували, що це мали бути спогади Криштальського. Відверто признаюся, для мене це було найвищою нагородою – занотувати спогади проф. Криштальського. Одночасно я розумів, яка відповідальність лягала на мене, адже часу залишалось небагато – менше року. Тому одразу ж приступили до роботи. Наші зустрічі відбувалися по три-чотири рази на тиждень. По три-чотири години на день ми проводили записи, переглядали й відбирали світлини з домашнього архіву. На початку квітня більшість матеріялу було зібрано. Першого квітня, в Світлий четвер напередодні Великодня, ми, як виявилось трохи згодом, зустрілися востаннє. Розмова стосувалася музичного життя окупаційного Львова. Матеріялу, як висловлювався сам Криштальський, вистачило б ще на одну книжку. Ніякого

передчуття, навіть думки не було, що ця розмова може бути останньою. Але... 13 квітня Олега Романовича не стало.

Після смерті Криштальського я усвідомлював, що тепер ці спогади стали немов останньою сповіддю Маестро, його останнім виконаним твором – твором, зафіксованим мною на папері. Єдиним обов'язком, який я відчував перед своїм Вчителем, це встигнути вчасно, до його ювілею, видати книжку. Я свідомо залишив усе без змін, відмовився від редагованої літературним редактором версії текстів для того, щоб максимально зберегти і характерний тип вислову, і той формат, у якому він цю книжку уявляв. Залишив все, як він того хотів, в тому й оригінальну світліну на титульній сторінці.

Книжка вийшла вчасно, 8 вересня, в день народження Олега Романовича під назвою *Олег Криштальський. Спогади*, й була презентована на пам'ятному вечорі, присвяченому 80-й річниці від дня народження Маестро.

Сьогодні, пишучи цей спогад, я з великим пієтетом згадую свого Вчителя, з сумом констатуючи, що наше спілкування вже у минулому. Та залишилася пам'ять про Велику людину, прекрасного Музиканта і Педагога – пам'ять, яка залишиться на все життя.

Ігор Сербинський

Вчитель і учень

Втрата свого улюбленого Вчителя завжди є болісним усвідомленням для учня, незважаючи на вік. Музикант повинен постійно вдосконалювати свою майстерність через всілякі інформаційні чи практичні засоби, але найефективнішими є консультації та поради досвідченого наставника. Олег Криштальський був моїм Учителем і залишиться ним назавжди. За всі свої “музичні вчинки” я буду, тепер уже подумки, звірятися з ним.

Вперше я зустрів Олега Криштальського 1969 року в Івано-Франківському музичному училищі. Він провадив консультації викладачам фортеп'янного відділу, що його очолював давній та вірний приятель Олега Романовича – Юрій Іванович Новодворський. Криштальський приїжджав до училища один-два рази на рік, займався з кращими студентами, які хотіли продовжити навчання в консерваторії. Майстер-клас видатного музиканта тривав зо два дні. На ньому були присутні з нотами і олівцями майже всі викладачі фортеп'янного відділу. Це значно покращувало якість підготовки вступників до консерваторії. В такий спосіб я і ще декілька моїх колег в 1969 р. поступили в консерваторію в клас Олега Криштальського.

Заняття проходили переважно в присутності всіх студентів класу і тому перед кожним виконавцем була велика відповідальність у підготовці до уроку. Найголовнішим, на мій погляд, методом праці Професора зі студентами був власний показ за інструментом. З фактурно важких місць із творів, які він повністю не грав, вибирав найголовніший матеріал, майстерно демонструючи його на фортеп'яно. Вся “механіка” гри на фортеп'яно була завжди підпорядкована музичній ідеї. В студентські роки я не розумів деякі педагогічні “примхи” професора, коли

зранку в класі твори виконувалися за однією концепцією, а ввечері, на репетиції в залі перед відповідальним виступом, іноді кардинально змінювалася педалізація, темпове співвідношення частин, артикуляція.

Закінчення консерваторії 1974 року ознаменувалося сумними й водночас радісними подіями. В середині навчального року Олег Романович зламав ногу і довгий час пролежав у лікарні. Коли на ногу наклали гіпс і професор повернувся додому, ми що другий день приходили до нього на уроки. Він готував державну програму з нами, і цей період мені запам'ятовується як найефективніший у творчому плані. Хто знав професора Криштальського, той напевно пам'ятає його специфічний тембр голосу – він не говорив пошепки, а голосно і дуже чітко. В побуті це був дуже веселий і життєрадісний чоловік. Ми багато і часто їздили з ним в гори, зустрічалися в готелі, він приходив до нашого помешкання в Івано-Франківську. Одного разу під час вечери в нашому родинному колі ми попросили його щось заграти і він виконав три прелюдії Барвінського; у мої пам'яті й досі звучить це виконання.

Востаннє ми бачились в Івано-Франківську за два місяці до смерті Вчителя. Олег Романович очолював журі конкурсу імені В. Барвінського в Музичній школі. Після конкурсу він зателефонував мені з готелю, і я прийшов до нього. Ми говорили довго і про все, я розпитував його про відмінності педагогічних принципів у Нейгауза, Файнберга, Мільштейна, а також про його плани святкування свого 80-ліття. Коли вже було пізно і я почав прощатися, то дивлячись в його очі, сказав: «Олеже Романовичу, якби Ви знали, як я Вас поважаю», а у відповідь прозвучало: «Я не тільки тебе поважаю, я тебе й люблю». Він обняв і поцілував мене. Це були останні слова, адресовані мені з уст мого Великого Вчителя.

Ірина Дида

Промінчики спогадів

Так склалося, що більшість моїх спогадів про Олега Криштальського стосуються не його професійної, музичної діяльності, а тих коротких періодів між концертами, щоденними репетиціями, працею на педагогічній ниві і творчими відрядженнями на черговий "край світа", коли він міг трошки перепочити від роботи і приділити увагу родині, колегам і знайомим.

Олег Криштальський разом з Анною Рудницькою, кузиною мого тата, жили недалеко від нашого дому, і тому, по-сусідськи, часто „вступали” до нас під час недільного „спацеру” по дорозі на Кайзервальд (Шевченківський гай) або, вже останнім часом, коли прогулянки вимушено ставали коротшими, – дорогою до хлібного магазину. Часом ми з батьками приходили до них у гості, з якоїсь поважнішої нагоди, або, щоб послухати про враження від чергової концертної подорожі Олега Криштальського в якийсь далекий і дуже цікавий куточок тодішнього Радянського Союзу. Далекий Схід, Кавказ, Сибір – з усіх країв, де йому довелося побувати з концертами або у складі журі поважних всесоюзних музичних конкурсів, Олег Романович привозив пам'ятки, сувеніри і повно вражень про цікаві місця і цікавих осіб, з якими йому довелося зустрітися у тих поїздках.

Може через те, що зустрічались ми з ним переважно в святкові дні, а може через його рідкісну властивість дарувати іншим частинку свого оптимізму, але Олег Романович в моїх думках і уяві завжди асоціюється з святом, а радше з тим дивним станом душі, який буває напередодні свята – з передчуттям чогось цікавого, радісного, неповторного і водночас високого і вишуканого. Він вже першими вимовленими на привітання словами вмів створити відповідну атмосферу того „давнього, доброго часу”, якого моє покоління вже не застало: „Цілую ручки! Моє поважання!” Пам’ятаю, як ставало нам всім світліше на душі, коли він дзвонив із привітаннями з нагоди якогось чергового свята або чиїхось іменин. Добрий настрій після того ще довгий час літав по хаті.

Він був справжнім артистом, за своєю суттю, і залишався ним завжди, при будь-яких обставинах. При цьому не намагався зображати з себе якусь надзвичайну особу, був просто сам собою. Але кожний його рух, слово чи дія були відточеними, елегантними, як кажуть, „робили вражіння”. Дивлячись на нього, а тим більше, спілкуючись з Олегом Романовичем, ніхто не сумнівався, що перед ним – людина непересічна, шляхетна. Він, проте, ніяким чином ніколи не проявляв якоїсь вищості, не вважав свій винятковий музичний талант приводом для гордині, і часто, враховуючи немусичні зацікавлення своїх співрозмовників, провадив розмови на різні теми, далекі від фортеп’яно.

Моя пам’ять чомусь завжди малює Олега Криштальського у супроводі невеликого песика. Їх у нього й тети Анни за довгі роки було декілька, всі вирізнялися вихованістю і винятковою інтелігенцією – давалося взнаки спілкування з господарями. Чотирилапі вихованці завжди супроводжували Олега Романовича на spacerax (часто вони були головними ініціаторами цих прогульок), і тому були нашими частими гостями. Звичайно, вони найшвидше прибігали до дверей, ставали на задні лапи, заглядали через скло до хати, і були першими, кого ми радо вітали (особливо мій тато, що завжди мав особливу симпатію до псів і якого вони дуже любили). Найбільше запам’ятався мені Тобі – жорсткошерстий фокстер’єр, дуже розумний і життєрадісний песик. Останньою улюбленицею, що тішила Олега Романовича й Анну Юрївну, була ямничка Чіба, або Чібця, як пестливо її називали. Вона, як і всі її попередники, була практично членом родини і становила собою основну тему невимушених розмов під час недільних візитів. Відомо, що брати наші менші є безпомилковими індикаторами доброти людської душі...

Свій безумовно оригінальний, артистичний образ Олег Криштальський доповнював вишуканими і незвичайними в ті часи атрибутами – файкою, а іноді – цигарою. Пам’ятаю, як мій тато, Андрій Рудницький, серед інших сувенірів з Узбекистану, куди він їздив на черговий Всесоюзний конкурс дипломних проектів з архітектури, привіз табакерку з маленької декоративної дині, наповнену екзотичною середньоазійською табакою, і Олег Романович із задоволенням випробував її під час недільних візитів. Всі ці оригінальні захоплення органічно і спонтанно доповнювали його вишуканий артистичний образ.

Дім Анни Рудницької і Олега Криштальського з дитинства здавався мені казковим палацом, в якому жило мистецтво у всіх його можливих жанрах. Старовинна канапа з фотелями і невеликим столиком, на стінах – картини, кожна з яких могла б розповісти свою власну життєву історію. Особливе захоплення

завжди викликала у мене вишита шовком картина, на якій тигр продирається крізь високу траву савани. Її вишила мама Анни Юрїївни і, відповідно, теща Олега Криштальського, Марія Рудницька. Здавалося нереальним підібрати такі ніжні кольорові тони, такі переливи – нитка, наче пензлик, розмалювала полотно. Інтер'єр доповнювали квітучі вазонки, різні старовинні дрібнички – пам'ять про минулі дні, – а над всім цим царювало фортеп'яно і линула музика – коли ми приходили просто так, без спеціальної урочистої okazji, то звичайно заставляли Олега Криштальського за натхненною грою на улюбленім інструменті.

Він був дуже гостинним, любив особисто варити каву для гостей, пригощав коньяком. На великі родинні свята, коли в домі збиралося більше гостей, і всі запрошені сиділи за великим круглим столом у вітальні, для гостинних господарів, як правило, не вистачало місця – вони пересувалися в просторі між кухнею, звідки виносили різні смаколики, і столом – кінцевим пунктом їх призначення. Але при тому господарі були завжди активно присутні в компанії, і Олег Романович не втомлювався забавляти гостей дотепними жартами.

Олег Криштальський був і залишився в моїй пам'яті яскравою, своєрідною особистістю. Звичайно, як і кожна людина, що живе в умовах нашої грішної землі, він не міг бути ангелом. Але він завжди був щирим у своїх словах і своїх вчинках. Мистецтво, а особливо музика, розкриває свої обійми тільки для тих, чиє серце беззастережно відкрите для світу, для добра, для людей. І Олег Романович, як митець і музикант від Бога, дуже гостро сприймав і безпосередньо, щиро, як кажуть, "без задньої думки", реагував на все, що відбувалося навколо. А в часи, на які випала лєвова частка його свідомого життя, доля, як правило, рідко влаштувала приємні несподіванки тим, хто хотів жити за велінням серця. Тепер, коли Олега Романовича вже немає серед живих, усвідомлюю, скільки душевних сил і мужності коштувало йому в тих умовах залишатися не лише глибоко творчою, але й надзвичайно цільною, чесною і щирою людиною, що до останніх днів зберегла оптимізм, неповторне почуття гумору і любов до життя та його маленьких радощів.

Кожна згадка про Олега Криштальського викликає в душі яскраві, світлі, теплі почуття, що присвічують на життєвій дорозі всім, хто його колись зустрічав, – ніби промінчики світла, що йдуть до нас через віки від зірки, згаслої в космічних просторах.

Любомир Білас

Миттєвості приємного спілкування

Чи не першу смачну каву, яка запам'яталася мені надовго, я пив у помешканні родини Криштальських. Було це в родинному колі Олега, на святкуванні його дня народження. Я приїхав з Дрогобича, де працював лікарем. На закінчення сімейного свята подали чорну каву в маленьких старовинних горнятках, яку повільно смакували, насолоджуючись її ароматом і смаком. У ті часи готування кави було доволі трудомістким процесом. Свіжо змелені в ручному млинку зерна засипали в спеціальний двоповерховий чайник, розділений сіточкою. В нижній частині після заливання окропом утворювалася густа чорна рідина, що зберігала всі свої принади. (Мої родичі також пили каву, але з цикорієм і без таких, майже "священних" ритуалів). Тому я, без зупинки випивши тих кілька ковтків кави, попросив ще, не звертаючи уваги на запитання: «Ви все так багато п'єте кави? О, то треба мати здорове серце!». У найбільшій кімнаті-салоні під портретом доктора І. Куровця роботи Олекси Новаківського на широкому тапчані я мав заночувати. Але ніч видалася особливо довгою: мої очі округлилися і, здається, вилізли з орбіт, серце молотом відбивало значно прискорений ритм. І так до ранку, аж поки пролунав дзвінок у двері – це молочарка принесла свіже молоко. На ранкове вітання «Як Вам спалося?» я з молодечим запалом відповів: «Дякую, прекрасно!».

Саме ж знайомство з Олегом відбулося дуже просто. Я зустрів свого доброго знайомого лікаря-педіатра Юрія Бергтравма (чоловіка Ліди Криштальської, сестри Олега Криштальського), якому поскаржився, що не маю товариства для поїздки на море. Відповідь була конкретна: Олег шукає напарника, оскільки жіноча частина в кількості трьох осіб вже мають замовлені квитки до Одеси. Справа відразу вирішилася. Всі ми зустрілися в Одесі й придбали квитки до Ялти на корабель "Адмірал Нахимов". Вже прогулюючись палубою, постановили шукати постійного місця відпочинку в Гурзуфі – через його унікальні кліматичні умови та прекрасні краєвиди. Отже, року Божого 1958 наше товариство розпочало курортний сезон у складі Ганки Р., Стефанії П., Роми Д. і нас, двох чоловіків-охоронців.

Незабутньою була наша поїздка з Ялти на вершину Ай-Петрі з метою романтичної зустрічі сходу сонця. Гарної днини ми вибралися у легкому літньому вбранні й пішки пішли під гору. Олег періодично відмовляв нас усіх, особливо мене, від такої не зовсім легкої подорожі: «Якщо вони так хочуть, то нехай собі йдуть, а ми їх тут почекаємо». Остаточо чоловіча гордість та відповідальність не дозволили залишити дам. Коли ми піднялися на саму вершину біля обеліску, що символізував найвищу точку, нас обвіював теплий, але доволі сильний вітер, який з кожною хвилиною ставав усе холоднішим. Стало зрозумілим, що з нашим одягом зустріти новий день буде неможливо. Вирішили спускатися вниз, бо сонце вже почало ховатися за обрій. Все-таки нам поталанило, бо на котромусь скруті нас підбрала відкрита вантажівка. Жінки втиснулися до кабіни біля шофера, а ми з Олегом вмостилися зверху на кузові. Стало так холодно, що жінки почали рятувати нас, передаючи все, що могли зі себе, навіть хустинки з голови. Спускаючись серпантинном дороги, ми поступово відчували потепління повітря на

кілька градусів. І тільки в Ялті, коли нас знову зустрів гарячий подих літа, віддали рятівні речі. З нагоди нашого порятунку від "ранішньої зустрічі сонця" пішли випити шампанського у чи не єдиний тоді ресторан на променаді, який називався "Ореанда".

Аристократичний дім, де доцент кафедри рентгенології Ярослава Криштальська-мама володіла найбільшим авторитетом (і думаю, що вона приймала найважливіші рішення в родині), був гостинним і дуже цікавим. Батько Олега, Роман Криштальський – відомий вчитель музики й адвокат – збирав у себе товариство для гри в бридж і преферанс. Серед них були професори університетів, адвокати, директор однієї з львівських шкіл. Вони збиралися в окремій найменшій кімнаті, за спеціальним круглим столиком, на зручних шкіряних фотелях і починалася гра. Близькими друзями Олега були однолітки з музичної школи, які разом творили ансамбль (тріо) – Олег, Орест Сюсюкало та Мирон Деркач. Всі його учасники пізніше стали професорами. На 60-літньому ювілеї Олега, який відбувся в залі консерваторії, експромтом виклали найщиріші та найцікавіші спогади спільного товаришування у веселій гумористичній формі, сперечаючись, хто був ближчим товаришем Олега.

Столиця "нашої родини" Москва на певний час стягнула друзів на навчання. Олега, Ореста і мене до аспірантури, а Мирон подався до Ленінграду. Коли Олег, вже після закінчення аспірантури, приїздив до свого професора С. Фейнберга на консультацію, ми зустрічалися в різних цікавих місцях. Пригадую обід в ресторані "Прага" – цікавий інтер'єр, а головне наявність національного меню, що включало страви чеської кухні (кнедлики, шпікачики, зупа з флячків чи рубців і т. п.). Олег мав щось від гурманів, бо найсмачніший шматочок залишав наостанок. Коли відвернувся, офіціант забрав тарілку, залишивши його без омріяного смаколика. Після цього випадку він притримував ласий шматочок з особливою увагою.

Моя донька запам'ятала перший поцілунок руки, коли вона на концерті вручила Олегові букет квітів. Можливо, цей випадок прив'язав її долю до фортеп'яно.

Підсумовуючи роки наших знайомств, можу під присягою сказати, що Олег Криштальський був аристократ духу, яким я міг собі його уявити. В кожному вчинку відчувалася вроджена інтелігентність, чесність, повага до співбесідника, бо навіть розлюченим він не вживав жодного поганого чи образливого слова. В товаристві веселий і життєрадісний. Його анекдоти завжди вписувалися до ситуації. Любив читати художню літературу різними мовами.

Такими приємними й незабутніми залишилися для мене роки спільного знайомства, без некомпетентного аналізу його особи як Великого Музиканта.

Зібрала і підготувала до друку *Оксана Ковальська-Фрайт*

На власному ювілейному концерті, 1980 р.

На цьому ж концерті з А. Кос-Анатольським і Ю. Луцівим.

О. Кристальський
у 1960-х роках.

О. Кристальський
в останні роки життя.

З дружиною Ганною Юріївною в їхньому помешканні, 2000-ні рр.

